
Pravna država i ljudska prava

WERNER BECKER*

Sažetak

Autor razmatra političko-filozofske, etičke i pravne implikacije sudskog procesa, na kojem su u kolovozu 1997. bivši članovi Politbiroa Jedinствene socijalističke partije nekadašnje Demokratske Republike Njemačke osuđeni na zatvorske kazne kao odgovorni za ubojstva koja su počinili istočnonjemački graničari pokušavajući spriječiti bijeg pojedinaca na Zapad. Pravna utemeljenost te presude je dvojbena, ne samo zato što se protivi zabrani retroaktivnog djelovanja pravnih propisa, nego i stoga što nedopušteno pretpostavlja univerzalno važenje zapadnog razumijevanja ljudskih prava. Ako se htjelo pravnim sredstvima reagirati na ono što su sa zapadnog stajališta bila nepravедna djelovanja u komunističkom sustavu, onda se istaknute predstavnike tog sustava trebalo, u skladu s ratnim pravom, tretirati kao neprijatelje poražene u (hladnom) ratu.

Povod za moje ponovno bavljenje klasičnom alternativom političke filozofije aktualan je: riječ je o alternativni između prirodnog prava i pozitivnog prava.

Najprije ću pažnju obratiti aktualnom povodu. Potom ću se upustiti u razmatranje tematike koja je s tim povezana.

U okvirima tzv. prerade prošlosti Njemačke Demokratske Republike 25. kolovoza 1997. uslijedile su osude u procesima protiv članova Politbiroa Krenza, Kleibera i Schabowskog. Presude je izreklo Kazneno vijeće Pokrajinskog suda u Berlinu. Posljednji predsjednik Njemačke Demokratske Republike, Egon Krenz, osuđen je na šest i pol godina zbog "neposrednog sudionništva u ubijanju", što je povezano sa strijeljanjem onih koji su tijekom sedamdesetih godina pokušali pobjeći iz Njemačke Demokratske Republike preko Berlinskog zida. Erich Kleiber, koji je u Politbirou bio nadležan za gospodarstvo, i Günter Schabowski, bivši šef partije u Berlinu (stranka se zvala SED — Jedinствena socijalistička partija Njemačke), osuđeni su na tri godine. Pravni temelj procesa pružio je ugovor o ujedinjenju iz 1990., u kojem je dogovoreno da će sudovi Savezne Republike Njemačke nastaviti sve one sudske procese koje je nakon 1989. započela Njemačka Demokratska Republika, i to protiv svojih građana koji su okrivljeni za povredu ljudskih prava. Tadašnja se vlada Savezne Republike

* *Werner Becker*, redovni profesor Sveučilišta u Gießenu, Njemačka.

Njemačke prilikom pregovora o ujedinjenju nije gurala da preuzme procese protiv mandataru komunističke partije koji su otpočeli tijekom prijelaznog razdoblja. Napokon, već duže vrijeme je bio uspostavljen “poludržavni” odnos s vladom Njemačke Demokratske Republike, pa se protiv predstavnika komunističkog sustava nakon njegove propasti nije tek tako moglo nastupiti u pozi pobjednika, kao što su to učinili saveznici nakon Drugog svjetskog rata prema političkim predstavnicima Trećeg Reicha, ali unatoč tome i takve su se skrupule mogle lako otkloniti, jer se u slučaju Njemačke Demokratske Republike radilo o eksponiranim predstavnicima komunističkog neprijatelja iz doba hladnog rata koji je upravo bio završio. Političku pozadinu za pravno suočavanje s predstavnicima neprijateljskog sustava pružile su dvije okolnosti. Kao prvo, prema ustavu Savezne Republike Njemačke ta država nikad nije priznala Njemačku Demokratsku Republiku kao inozemstvo i kao autonomnu državu u punom smislu te riječi. Stoga je s te strane došlo opravdanje za preuzimanje postupaka iz Njemačke Demokratske Republike iz prijelaznog vremena. Drugo, kao uzor u pozadini za pravno razračunavanje s predstavnicima neprijateljskog sustava poslužio je model nürnberških procesa.

Glede prve točke valja primijetiti da određenje u ustavu Savezne Republike Njemačke u pogledu tog problema već dugo nije bilo usklađeno s realnim pravnim stanjem. Preko istočnih ugovora vlade Brandt/Schell tijekom sedamdesetih godina u stvarnosti se postupno približavala stanju koje bi se zapravo moglo označiti faktičkim priznanjem Njemačke Demokratske Republike. Osim toga, povijesna je istina da do sredine osamdesetih godina gotovo nitko u Saveznoj Republici Njemačkoj nije vjerovao da će dočekati ujedinjenje. Prije svega, mladi su naraštaji smatrali Njemačku Demokratsku Republiku samostalnom državom poput Austrije, čak i više od toga: dok je većina ljudi dobro poznavala Austriju, o tome kako se doista živjelo u Njemačkoj Demokratskoj Republici nisu znali gotovo ništa. U najboljem slučaju, o Njemačkoj Demokratskoj Republici znalo se nešto preko njezinih uspjeha u športu. Tek je iznenadni razvoj događaja u Istočnoj Europi, na koji je preko reformi u Sovjetskom Savezu u značajnoj mjeri utjecao Gorbačov, promijenio svijest prema Njemačkoj Demokratskoj Republici, koja još 1989. nije bila ni blizu brzom ujedinjenju dviju država. Danas se gotovo više i ne sjećamo da je savezni kancelar te godine (1989.) sastavio plan koji se sastojao od 10 točaka, plan koji je iznio u javnost. U tom se planu predlagala labava konfederacija dviju država tijekom jednog dužeg razdoblja, konfederacija koja bi jednoga dana u budućnosti mogla prerasti u državno jedinstvo. Stoga je riječ o pravničkoj konstrukciji, kad se Savezna Republika Njemačka tako ponaša kao da se događaji što su se zbili u vrijeme komunističke Njemačke Demokratske Republike mogu naknadno interpretirati kao unutardržavna događanja. Polazeći od pravne zbilje, riječ je o dva različita pravna sustava, pa stoga nije moguće preko pravnog sustava Savezne Republike Njemačke procjenjivati i sudski osuditi ono što se događalo u Njemačkoj Demokratskoj Republici. Ne može se, držeći se samo slova zakona, naknadno stvoriti

fikcija da je Njemačka Demokratska Republika bila pravna država s neovisnim sudstvom. Danas se, procjenjujući ta događanja, moramo pridržavati državno-pravne zabrane retroaktivnog djelovanja što je središnji element svakoga liberalnog ustava. S tim u vezi se u paragrafu 103, stavka 2, njemačkog ustava kaže: “Neko se djelo može osuditi ako je zakonski određena kažnjivost tog djela prije nego što je ono počinjeno.”

Zabrana retroaktivnog djelovanja spada u samu bit razumijevanja zakona pravne države. Ona, kao što je poznato, polazi od pojma osobe, tako što pojedinac snosi odgovornost i krivnju samo u okvirima važećeg prava. Ne može se osuditi onaj tko nije svjestan da je to što čini protivno zakonima. Zabrana retroaktivnog djelovanja spada i u koncept ljudskih prava (kao paragraf 7 Europske konvencije o ljudskim pravima). Valja primijetiti da Savezna Republika Njemačka do danas nije međunarodnopravno priznala iznimku zabrane retroaktivnog djelovanja u skladu s Radbruchovom formulom. To odbijanje se poziva na zaključak Parlamenta iz 1952. protiv priznanja nürnberških procesa.

Što nam govori Radbruchova formula? Gustav Radbruch, jedan od najznačajnijih teoretičara prava u Weimarskoj republici, i nakon Drugog svjetskog rata je u pogledu pravne osude zločina nacionalsocijalista u Trećem Reichu opravdavao iznimku zabrane retroaktivnog djelovanja pravne države, i to na sljedeći način: u pravilu pozitivno pravo ima prednost. U iznimnim slučajevima postoji i prednost pravednosti, to znači prirodnog prava, i to onda kad država svoju temeljnu obvezu zaštite građana podredi svome vlastitom interesu. Drugim riječima, to znači: prema Radbruchu ne postoji opravdanje za ono djelovanje države koja se, kao što je to slučaj u Trećem Reichu, bavila uništenjem ljudi da bi zaštitila državne interese.

Kod Radbrucha je, bez daljnijega, potrebno uzeti u obzir da je njegovo razumijevanje ljudskih prava bilo razumijevanje liberalnog prirodnog prava. Kod procesa koji se danas vode u Saveznoj Republici Njemačkoj stoga ne treba kritički kao argument navoditi samo zabranu retroaktivnog djelovanja, nego i onu suprotnost koja postoji u razumijevanju ljudskih prava između Istoka i Zapada i utječe, kako na političku filozofiju tako i na konkretnu politiku. Slično kao i kod Radbrucha, u aktualnim procesima se s lažnim samorazumijevanjem pretpostavlja zapadno liberalno razumijevanje ljudskih prava, a zanemaruje se suprotnost prema socijalističkom razumijevanju ljudskih prava.

Prema tumačenju zapadnog liberalizma, kod ljudskih se prava radi o individualnim slobodama ili, točnije rečeno, riječ je o mogućnostima za slobodno djelovanje i ponašanje. U smislu individualnih sloboda zapadne tradicije radi se, prvo, o pravnoj zaštiti individualnih sloboda protiv mogućnosti državne intervencije i, drugo, o obvezi države da omogući razvoj individualnih sloboda i da ih unapređuje. Restriktivni temeljni uvjet za oba načina gledanja sastoji se u jednakosti građanskih osobina. U njemačkom ustavu sadržaji individualnih sloboda smatraju se temeljnim pravima građana, jer se prema interpretaciji ustava radi o općim ljudskim pravima. U

pojedinačnim slučajevima radi se o sljedećim pravima: pravo na slobodan razvoj ličnosti, pravo na život i tjelesni integritet, pravo na slobodu vjeroispovijesti, savjesti, religijskih uvjerenja i svjetonazora, pravo na izražavanje vlastitog mišljenja, kako usmeno tako i pismeno, ali i putem slika (sloboda tiska), pravo na slobodu umjetnosti i znanosti, pravo slobode kretanja i pravo vlasništva.

Kako nasuprot tome izgleda socijalističko razumijevanje ljudskih prava i kako na to gledaju marksizam/lenjinizam? Da bih na to odgovorio, pridržavat ću se odgovarajućih objašnjenja iz *Filozofskog rječnika* Georgea Klause i Manfreda Buhra. Načelno se u marksističko-lenjinističkoj interpretaciji radi o kolektivnim pravima. To znači da se temeljna prava od samog početka interpretiraju kao kolektivna, a ne kao individualna. Članak "Ljudska prava" u navedenom rječniku počinje kritikom kataloga ljudskih prava liberalizma, u kojoj se stavovi liberalizma karakteriziraju kao "opravdanje i zamagljivanje političkog sustava kapitalizma, koji počiva na konkurenciji i koji misli da će zauvijek postojati" (svezak 2, str. 780.). Kaže se da se razumijevanje ljudskih prava u klasičnom liberalizmu može svesti na proturječje: na proturječje između individualne slobode, koja je postulat koji se odnosi na sve građane, i slobodnog raspolaganja kapitalističkih vlasnika nad sredstvima za proizvodnju iz kojih je većina stanovništva isključena. Marksistički koncept ljudskih prava polazi od znanstvene analize realnih uvjeta za razvoj ljudskog roda (u što je uključen i razvoj ličnosti). Premisa je te analize, kao što je poznato, da se prava uvijek mogu koristiti samo u kolektivnom sudjelovanju, a individualistički. Na građansko se društvo gleda kao na antagonističko proturječje između koncepta individualne ličnosti i "onih životnih uvjeta u društvu koji su joj nametnuti". To proturječje proizlazi iz kapitalističke organizacije rada: "Zbog privatnog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju rad je ono sredstvo koje oblikuje ljude i njihovu ličnost, ali je rad istodobno i sredstvo za izrabljivanje ljudi" (str. 781.). Tek preko otklanjanja tog proturječja, u socijalizmu i komunizmu dolazi do ostvarenja pravih ljudskih prava. To se događa tako što će se dokinuti "kapitalizam koji se neprijateljski odnosi prema ličnosti" i što će se uspostaviti "asocijacija u kojoj je slobodan razvoj svakog pojedinca preduvjet za slobodan razvoj svih drugih ljudi (Marx/Engels 4, 482)" (str. 783.).

U socijalizmu postoji više etapa ostvarenja ljudskih prava. Prva etapa počinje Lenjinovom "Deklaracijom prava zaposlenog i izrabljivanog naroda iz 1918". Tu se stanje jednakih prava svih građana na razvoj ličnosti predstavlja kao rezultat klasne borbe radničke klase. "Opće pravo ličnosti se prema uzoru Sovjetskog Saveza konkretiziralo u svim socijalističkim zemljama preko kataloga temeljnih prava, uz pomoć kojeg radnička klasa zajedno s ostalim narodnim snagama upravlja procesom razvoja samooslobođenja čovjeka u skladu s rastućim potrebama društvenog napretka" (str. 782.). Legitimnost za vodeću ulogu radničke klase oslanja se, naravno, na Lenjinovu teoriju partije kao na temelju znanstvenog socijalizma.

Očito je da se ta koncepcija ne može uskladiti s liberalnim stavovima o neovisnosti prava na Zapadu, nego da je razvoj prava sa socijalističkog stajališta na obrnut način ovisan o političkom sadržaju koji mu daje partija. Prema ustavu Njemačke Demokratske Republike iz 1978., postojala su sljedeća temeljna prava: pravo na suodlučivanje i suoblikovanje, pravo na rad, pravo na obrazovanje, sloboda mišljenja, okupljanja, udruživanja i vjeroispovijesti, pravo na slobodno vrijeme, odmor i zaštitu zdravlja, pravo na kretanje, pravo na stanovanje. Prema temeljnom shvaćanju marksizma i lenjinizma, pravo pojedinca je ugrađeno u postignuto stanje samoodređenja društva, što znači da je ono povezano sa stanovitim postignutim stupnjem razvoja socijalizma. Sukobi u prakticanju socijalističkih temeljnih prava trebaju se harmonizirati pod vodstvom radničke klase. I u tome sasvim jasno dolazi do izražaja primat političkog sadržaja.

U socijalističkim zemljama, kao što je bila Njemačka Demokratska Republika, osim toga postojale su posebne obveze u pogledu ljudskih prava na temelju međunarodno-pravnih ugovora. Stupanjem u Ujedinjene narode 1973. potpisane su dvije konvencije o ljudskim pravima, koje su socijalističke zemlje ipak tumačile na svoj način. Popuštanja zapadnom liberalnom razumijevanju ljudskih prava sastojalo se u priznanju prava naroda na samoodređenje pa se na taj način odreklo politike svjetske revolucije. U svim drugim dijelovima dominira posve jasno kolektivno tumačenje. Tako se u *Filozofskom rječniku* ponosno ukazuje na to da, primjerice, sloboda vlasništva, koja je konstitutivna za zapadni kapitalizam, ne spada u temeljna prava Ujedinjenih naroda. Nasuprot tome se naglašava “demokratska koncepcija kataloga ljudskih prava UN-a”. Kolektivistička interpretacija ljudskih prava odnosi se i na ugovore iz Helsinkija, koji su potpisani tijekom sedamdesetih godina.

Što je zapravo rezultat ovog izlaganja o suprotnostima koje postoje između zapadnog i istočnog, komunističkog razumijevanja ljudskih prava? Bitan rezultat je po meni u tome da koncepti ljudskih prava nisu samo pojedina određenja u jednom pravnom poretku, nego se na njima temelje politički sustavi. U liberalnoj pravnoj državi građanska sloboda pojedinaca omogućuje društveni sustav konkurencije u politici, u gospodarstvu i u kulturi; u politici je to demokracija većine, u gospodarstvu tržišno gospodarstvo, a u kulturi pluralizam. Osim toga, u razumijevanje ljudskih prava spada i zahtjev da država, odnosno njezini organi, sami budu podvrgnuti zakonu i institucija neovisnog pravosuđa. U socijalističkoj državi, naprotiv, odgovarajuće razumijevanje ljudskih prava legitimira kolektivna participativna prava, prihvaćanje vodeće uloge partije, negaciju kapitalističkog privatnog vlasništva nad sredstavima za proizvodnju. Pravosudni monopol države dobiva dodatnu legitimnost preko znanstveno utemeljenog socijalizma.

Između ove dvije koncepcije sustava nema harmonizirajućeg posredovanja. Suprotnost se temelji na kraju krajeva na nepremostivim suprotnostima antropoloških temelja; ovdje individualizam, tamo kolektivizam.

Ponovno se vraćam aktualnim sudskim procesima protiv predstavnika nekadašnjeg vodstva Njemačke Demokratske Republike i iz onog što je rečeno izvući ću određene zaključke. Kao prvo, stajalište koje danas prevladava i koje je čisto pravničko, a odnosi se na “svladavanje prošlosti NjDR”, nužno zamagljuje suprotnosti koje postoje u razumijevanju ljudskih prava. U tome postoji stanovita nužnost, jer upravo pravno-državno razumijevanje prava isključuje odnos prema temeljnim političkim uvjerenjima. Nakon propasti Njemačke Demokratske Republike, njezino je razumijevanje ljudskih prava zajedno s njezinom političkom ideologijom postalo stvar individualnog političkog uvjerenja. O takvim uvjerenjima pravna država ne smije donositi sudske presude. Stoga pravna prerada upravo isključuje pogled na suprotnost o kojoj je ovdje riječ, a to je suprotnost političkih koncepcija prava. Takav stav odnosi se naravno na posljednje revizijske instancije u Saveznoj Republici Njemačkoj: Savezni i Ustavni sud. Naravno da stavovi optuženih stoje u eklatantnoj suprotnosti prema stavovima sudaca koji prosuđuju prema načelima pravne države. Oni, naravno, tijekom postupka ne moraju iz navedenih razloga u prvi plan staviti svoje stavove, jer sud o tome ne odlučuje. Unatoč tome, valja uzeti u obzir da su temeljni stavovi optuženih načelno određeni pozivanjem na legalnost socijalističkog shvaćanja ljudskih prava i socijalističkog razumijevanja prava. To se ne smije zaboraviti, jer im se mora priznati odanost vlastitim uvjerenjima. Izjave koje oni iznose i ono što su im tijekom procesa savjetovali njihovi odvjetnici odlikuju se taktičkim uzimanjem u obzir pravnih normi Zapada, ali i oportunistom. Zapravo su Krenz, Kleiber i Schabowski u svakom slučaju uvjereni u legalnost mjera koje su provedene u Njemačkoj Demokratskoj Republici da bi se održao socijalizam i smatraju primjerenim što su bili “budni zbog kapitalističkih klasnih neprijatelja”. U to je spadalo i ubijanje ljudi u pokušaju bijega preko Berlinskog zida. Stoga oni zapravo i nemaju osjećaj krivnje u smislu onoga što im današnji postupci predbacuju.

Pravna korektnost aktualnih postupaka ovisi o odgovoru na pitanje: može li zapadno razumijevanje ljudskih prava na legitiman način premostiti suprotnosti među sustavima? Pitanje se tiče i univerzalnosti zapadno-liberalne koncepcije ljudskih prava. Da bih odgovorio na to pitanje, pozvat ću se na temeljno razlikovanje između legalnih i etičko-moralnih obveza, što je karakteristično za shvaćanje države liberalne demokracije. Prema tom razlikovanju opća je obveza moguća samo kao legalna obveza, dok etičko-moralna obveza postoji uvijek samo kao partikularna obveza u okvirima društvenog pluralizma etičko-moralnih uvjerenja. Te razlike između legalnosti i moralnosti — da se poslužim Kantovim pojmovima — spadaju u logiku pojma pravne države, jer pravna država stvara temelj za pluralizam etičko-moralnih uvjerenja. Diktatorski pojmovi države i politike, kao što su pojmovi lenjinizma-marxizma koji se odnose na diktaturu proleterijata, polaze nasuprot tome od identiteta legalnosti i moralnosti, od identiteta koji im se mora dopustiti kao legitimnu komponentu njihova razumijevanja samih sebe.

Kako se, pak, može s etičko-moralnog stajališta obrazložiti sama liberalna pravna država? Mora li se barem na razini političkog morala pretpostaviti univerzalnost ljudskih prava? Ili, formulirajmo to kao alternativu: je li moralno obrazloženje same pravne države jedno od partikularnih uvjerenja u okvirima pluralizma ili je to obrazloženje univerzalno i nadređeno pluralizmu? Mišljenja sam da se na to pitanje može posve jasno odgovoriti: i etičko-moralno obrazloženje pravne države sastavni je dio etičko-moralnog pluralizma, ako se na pitanje želi odgovoriti u okvirima liberalnog razumijevanja države i politike. Jer preko temeljnih individualnih sloboda pluralizam omogućava i zastupanje antipluralističkih moralnih stavova, to znači stavova koji negiraju sam pluralizam. Etičko-moralni pluralizam uvijek je — ako se stvari promatraju na taj način — sučeljavanje s antipluralističkim stavovima, to znači on je permanentno sučeljavanje sa svim onim što ga ugrožava. (U ovaj kontekst spada paradoks demokracije koji je razradio Karl Popper u svom djelu *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*). To dalje znači da su dopuštena antipluralistička uvjerenja u pluralizmu svjetonazora, koji predstavljaju moguću alternativu samom pluralizmu. S liberalnog stajališta političke moralnosti mora se dakle prihvatiti moguća legalnost antipluralističkih uvjerenja, kako se to dogodilo u ovom stoljeću u obliku komunizma i nacionalsocijalizma. Nadalje, predstavnici liberalnih stajališta moraju računati s dokidanjem vlastitih stajališta kao s jednom od mogućnosti. Samo u okvirima legalnosti pozicija ljudskih prava je obvezujuća na općenit način, što nadilazi partikularnost etičko-moralnih stajališta u pluralizmu. Stoga je moguće govoriti o univerzalnoj važnosti ljudskih prava samo ako ih se interpretira kao legalno važeće. U smislu univerzalnog važenja, legalno važenje je moguće samo u svjetskoj državi. To, pak, znači da upravo za nacionalne pravne države ne postoji univerzalno važenje ljudskih prava, jer, kao što je već rečeno, univerzalno važenje može postojati samo u okvirima svjetske pravne države. Doduše, iz svakoga etičko-moralnog zastupanja ljudskih prava proizlazi obveza da se stvori takva svjetska država, to znači uspostavljanje jedinstvenoga pravnog poretka u cijelom svijetu, i to prema mjerilima pojma pravne države. Ali, dok god se pravna država ne etablira kao svjetska država, neće se moći govoriti o univerzalnom važenju ljudskih prava.

Ako se razmišlja na ovaj način, svako je stanje prije svjetske države, pa i ono stanje koje bi nastalo preko međunarodno-pravno priznatih dogovora odnosno deklaracija na razini Ujedinjenih naroda, još uvijek vrlo udaljeno od univerzalnog važenja ljudskih prava. U pogledu univerzalnosti, riječ je samo u postuliranoj univerzalnosti, a ne o stvarno univerzalnom važenju. Stoga bi, umjesto o *ljudskim pravima*, trebalo govoriti o *temeljnim pravima*, kako to i jest definirano Ustavom Savezne Republike Njemačke.

Ako se stvari promatraju na taj način, neće se upasti u nepovijesnu naivnost da se svi dosadašnji pravni poreci u povijesti ljudskog roda mjere mjerilom univerzalno važećeg koncepta novovjekovnih ljudskih prava. Sa stajališta ove vrlo rasprostranjene naivnosti previđa se da se kod koncepta ljudskih prava radi o novovjekom političkom konceptu, koji je ostvaren tek

u pravnim sustavima demokratskih republika 18. stoljeća (Sjedinjene Američke Države i Francuska Republika).

Sada ću na pitanje, može li zapadno shvaćanje ljudskih prava na legitiman način premostiti suprotnost sustava, jasno i glasno odgovoriti *ne*. To znači da razumijevanje ljudskih prava, koje je prevladavalo na Zapadu nakon Drugog svjetskog rata, i samo ima totalitarne konotacije. Ono, naime, potkopava razliku između legalnosti i moralnosti, koja je konstitutivna za liberalnu pravnu državu. Zapravo, nametanje univerzalnosti zapadne koncepcije ljudskih prava odražava samo pobjedu američkog mesijanizma demokracije u našem stoljeću. Činjenica da smo se u većini zapadnih zemalja približili poziciji američkog mesijanizma, ne može nadomjestiti kritiku toga. Kako bi se nakon poraza trebalo postupati prema neprijatelju temeljnih prava slijedeći pravila pravne države? To je važno pitanje koje se postavljalo saveznicima na kraju Drugog svjetskog rata, kad se trebalo obračunati s preživjelim predstavnicima nacionalsocijalističke diktature. To je i pitanje koje se postavlja svuda kad valja obračunati s predstavnicima komunističke diktature, kao što se to pokušava u Saveznoj Republici Njemačkoj.

Na to ću pitanje odgovoriti uzimajući u obzir samo prilike u Njemačkoj. Nakon Drugog svjetskog rata saveznici su morali dosljedno primijeniti ratno pravo koje pobjedniku pruža široki spektar mogućnosti za djelovanje, od ubijanja do pomilovanja neprijatelja. Zapravo, ni rezultat nürnberških procesa nije bio ništa drugo, budući da je većina eksponiranih predstavnika Trećeg Reicha osuđena na smrt. Bilo bi časnije i dosljednije da su bili smaknuti kao eksponenti neprijateljske države, a ne da se pozivalo na fikciju prihvaćenih ljudskih prava. Kako bi trebalo izgledati postupanje prema predstavnicima neprijateljskog sustava Njemačke Demokratske Republike, povlačeći paralelu prema tim procesima, i to nakon pada Berlinskog zida? U ugovoru o ujedinjenju trebalo je jasno zauzeti stav o tom pitanju i utvrditi da građani bivše NjDR, koji su prema zapadnom shvaćanju ljudskih prava u znatnoj mjeri krivi za povredu tih prava, ne mogu izravnim putem postati građani Savezne Republike Njemačke. Drugim riječima, to znači: ljude iz državnog aparata NjDR moglo se protjerati — što se zapravo s Honeckerom i dogodilo — ili se mogla predvidjeti ograničena ili doživotna internacija. Naravno da se moglo razmišljati i o zakonu o amnestiji. Današnjem je stanju, koje je opterećeno nedostatnom dosljednošću zbog postupaka što se protive pravnoj državi i njezinim zakonitostima, pridonio i pokret za građanska prava u NjDR. Njihovi predstavnici su, s jedne strane, ponosno naglašavali da tijekom revolucije nije primijenjena sila, a nakon toga su, unatoč svemu, zahtijevali da nova pravna država osudi diktatore. Ipak valja reći: ili ljudi tijekom revolucije posjeduju odlučnost da se eksponente diktatorskog sustava stavi pred zid i u tom slučaju bi se naravno morali odreći etikete nenasilne revolucije, ili će se ljudi ponosno pozivati na miroljubivost revolucije, pa će se u skladu s tim odreći naknadne osвете. Onome što se događalo i što se još uvijek događa u Njemačkoj mora se predbaciti nečastan način

svladavanja prošlosti: poziva se na pravo da se osude počinitelji, dakle na pravo koje za to uopće nije nadležno, a zbog pravnog oblika presude ne želi se vidjeti da je riječ samo o naknadnoj osveti.

Na kraju želim skicirati još neke posljedice, koje proizlaze iz shvaćanja pravne države i koje odstupaju od današnjeg uobičajenog univerzalističkog shvaćanja. Općenito se, kao prvo, može reći da ćemo moći stvoriti relativno realnu sliku povijesti ako pođemo od toga da i zapadna koncepcija ljudskih prava predstavlja sastavni dio pluralizma političkih svjetonazora. Ukazao sam na to da je naivno za vrednovanje povijesti političkih događanja početi od stava da su ljudska prava bila vječno prihvaćena i da su univerzalna. Kao drugo, tako će nastati realističnija samoprocjena zapadne demokracije. Jer ta demokracija nije sa svojim individualnim temeljnim pravima onaj politički sustav koji je najprimjereniji ljudskoj prirodi, nego je to politički sustav koji je samo pod stanovitim okvirnim uvjetima bolji od ostalih. Kao treće, odustalo bi se od propagandističkog pozivanja na ljudska prava u svrhu vanjsko-političkih interesa moćnih država. I, kao četvrto, uviđanje da se opća obveza temeljnih prava može zahtijevati samo u svjetskoj državi, vodi nas k spoznaji da, izvedemo li obrnut zaključak, ne postoji opća obveza temeljnih prava dok god ne nastane svjetska država. Budući da takva država ne postoji, još dugo ćemo morati živjeti u svjetlu partikularno-moralnog prihvaćanja temeljnih prava. To se posebno odnosi na konkretne njemačke prilike, a ja sam, raspravljajući o tome, krenuo od odnosa između ljudskih prava i pravne države, tako da predlažem sljedeće: trebalo bi napustiti pravni oblik sučeljavanja s prošlošću NjDR i s političkoga i etičko-moralnog stajališta suočiti se s teorijom i praksom "realno egzistirajućeg socijalizma". To bi zahtijevalo pojašnjenje da se u postupcima protiv predstavnika režima u NjDR radi o svladavanju neprijateljstva sustava iz doba hladnog rata. Osim toga, valjalo bi se suočiti s temeljnim pitanjem: želi li se eksponentima komunističkog sustava osporiti nova građanska prava i ne bi li možda bila bolja amnestija? Budući da u ugovoru o ujedinjenju ta pitanja nisu ni postavljena, niti je na njih odgovoreno, normativna snaga faktičkog stanja nameće odgovor u pravcu amnestije. To znači da bi njemački savezni parlament trebao donijeti zakon o amnestiji ljudi kao što su Krenz, Kleiber i Schabowski. Za to čak postoje i dobri razlozi, i to upravo ako se ne želi zaboraviti neprijateljstvo između liberalne demokracije i komunističke diktature u prošlosti: poznato je da su posljednji predstavnici vlasti u komunističkoj Njemačkoj Demokratskoj Republici bili oni koji su se svojim zaključcima pobrinuli za miroljubiv prijelaz iz starog poretka u novi. Jer oni su, prije svega, bili ti koji su stvorili uvjete za miroljubivu revoluciju, jer su oni vladali policijom i vojskom, a članovi pokreta za građanska prava su tek nakon njih stupili na scenu tako što su se odrekli primjene sile.

S njemačkog prevela
Vitarnja Janković

Werner Becker

THE STATE OF LAW AND HUMAN RIGHTS

Summary

The author analyses political, philosophical, ethical and legal implications of the trial in which, in August of 1997, some former members of the Politburo of the United Socialist Party of the former Democratic Republic of Germany were sentenced to prison terms after they had been found guilty for the murders committed by the East German border patrols when trying to prevent people from fleeing to the West. The legal grounds for such a sentence is dubious, not only because it runs counter to the ban on the retro-active enforcement of legal provisions but also because it presupposes the universal validity of the western concept of human rights. If the intention was to react legally to what, from the Western point of view were unpardonable acts during the communist reign, then the most prominent representatives of that system should have been — in accordance with wartime law — treated as the enemies defeated in a (cold) war.